УДК 343.138

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ «КРИМІНОЛОГІЧНА (ПРОФІЛАКТИЧНА) ПОЛІТИКА УКРАЇНИ»

Загурський О.Б., к. ю. н.,
доцент кафедри кримінального права
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розкриваються основні підходи до розуміння правової природи сучасної кримінологічної (профілактичної) політики України. Надається власна інтерпретація щодо необхідності дослідження кримінологічної (профілактичної) політики на сучасному етапі розвитку України.
Ключові слова: політика в сфері боротьби зі злочинністю, кримінологічна (профілактична) політика, запобігання, профілактика, попередження.

В статье раскрываются основные подходы к пониманию правовой природы современной криминологической (профилактической) Украины. Предоставляется собственная интерпретация относительно необходимости исследования криминологической (профилактической) политики на современном этапе развития Украины.
Ключевые слова: политика в сфере борьбы с преступностью, криминологическая (профилактическая) политика, предотвращение, профилактика, предупреждение.

Zagursky O.B. THE MAIN APPROACHES TO UNDERSTANDING THE PHENOMENON OF CRIMINOLOGY (PREVENTION) POLICY OF UKRAINE
In the article the basic going open up near understanding of legal nature of modern criminology (prevention) policy of Ukraine. Own interpretation is given in relation to the necessity of research of criminology (prevention) policy on the modern stage of development of Ukraine.
Key words: policy in the sphere of fight against criminality, criminal law policy, criminology (prevention) policy, prevention.

Постановка проблеми. Історичний досвід багатьох країн свідчить про необхідність ведення боротьби зі злочинністю в двох тісно пов'язаних між собою напрямках: по-перше, це застосування передбачених законом покарань до осіб, які вчинили злочин; по-друге, попередження суспільством і державою ще не вчинених, але ймовірно суспільно небезпечних проявів.

«Ніяке суспільство не може збагатитися за рахунок злочинності, тому основну мету політики боротьби зі злочинністю може визначити не повне її викорінювання, а утримання в якомога менших розмірах. Кожна країна-учасниця повинна прийняти раціональну та узгоджену політику боротьби зі злочинністю, спрямовану на її запобігання, включаючи соціальну превенцію (наприклад, завдяки соціально-економічній політиці, освіті, інформації), ситуаційну превенцію (наприклад, завдяки заходам щодо зменшення можливостей для вчинення правопорушень), індивідуалізацію кримінальних проявів. При розробці політики боротьби зі злочинністю уряди повинні брати до уваги думку фахівців, безпосередньо зацікавлених у реалізації зазначеної політики, і запрошувати їх до спільної діяльності; в той же час вони повинні виявляти думки вчених, зайнятих в інших галузях» [1].

Згідно Указу Президента України від 27 жовтня 2009 р «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 р.» «Про стан злочинності в державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» *(скасований Указом Президента України від 6 червня 2014 р.),* діяльність держави з протидії злочинності не має належного наукового забезпечення, нові технології та методики розробляються повільно та безсистемно, а наявні розробки впроваджуються недостатньо активно. Унаслідок цього, заходи у сфері боротьби зі злочинністю, що здійснюються правоохоронними органами, не мають консолідованого й системного характеру [2; 3] *(курсив наш. – О.З.).*

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вирішенню проблем ефективного попередження злочинності присвячено цілий ряд робіт вчених-кримінологів. Вихідні теоретичні положення розроблено такими українськими та зарубіжними вченими, як Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, М.М. Бабаєв, Л.В. Багрій-Шахматов, І.Г. Богатирьов, В.В. Василевич, В.В. Голіна, П.С. Дагель, А.І. Долгова, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.Е. Жалінський, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінськй, І.І. Кар-

пець, М.Й. Коржанський, М.В. Костицький, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, Ф.А. Лопушанський, Г.М. Міньковський, П.П. Михайленко, П.Л. Фріс та ін.

Проте, комплексні дослідження актуальних проблем сучасної кримінологічної (профілактичної) політики України проводилися небагатьма вченими-кримінологами й практиками, а то й взагалі відсутні, оскільки дослідники переважно виробляли стратегії впливу на окремі категорії антисоціальних осіб, причини й умови, що породжують певні види злочинності, ототожнювали кримінологічну (профілактичну) політику з кримінально-правовою.

Метою даної статті є формулювання авторських підходів щодо розуміння феномену сучасної кримінологічної (профілактичної) України, особливостей її реалізації в контексті політики в сфері боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. На думку М.М. Бабаєва *(перший, хто ввів у науковий обіг поняття «кримінологічна політика»),* «політика кримінології – це здійснювана на основі загально-соціальних і спеціально кримінологічних заходів цілеспрямована й науково обґрунтована діяльність державних органів і громадських організацій з виявлення чинників і механізмів злочинної поведінки, усунення з життя суспільства причин, що породжують злочини, виправлення і перевиховання осіб, що вчинили злочини» [4, с. 7] *(курсив наш. – О.З.).*

Відносно недавно термін став вживатись у кримінології, а точніше, в теорії і практиці керованого державного запобігання злочинності. Це словосполучення дістало у вітчизняному й зарубіжному просторі назву «кримінологічна політика», на відміну від інших політик, у сфері протидії злочинності (кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та ін.). Отже, планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення й витіснення з людського буття як далека перспектива пов'язується не стільки з кримінально-правовою, скільки з кримінологічною політикою запобігання злочинності [5, с. 470].

«Кримінологічна політика – поняття ширше, ніж запобігання злочинності. Кримінологічна політика є своєрідною ідеологією, під впливом якої розробляються форми, завдання, зміст діяльності держави у сфері нерепресивного напрямку боротьби зі злочинністю. Тим самим кримінологічна політика виступає як єдність державної концепції протидії злочинності, що виражається у відповідних директивних актах (законах, постановах, указах Президента України, програмах, планах); наукової кримінологічної теорії запобігання злочинам; особливого виду діяльності держави, її органів, громадськості, спрямованої на ефективну протидію злочинності як соціального явища, та окремим її різновидам» [6, с. 261].

І. Даньшин та А. Зелінський вважають, що «кримінологічна політика не передбачає видання й застосування кримінальних законів. Запобігання завжди має активний, наступальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів. Політика профілактики злочинів реалізується на основі кримінологічного прогнозування й планування з урахуванням соціальної та економічної ситуації, що постійно змінюється» [7, с. 34].

В. В. Голіна зазначає, що «кримінологічна політика – це складова частина державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, теорії кримінології та інтегрованих нею знань визначає методологічні засади та шляхи, якими керується держава при здійсненні нерепресивної протидії злочинності та її проявам» [8, с. 9].

Поряд із застосуванням терміну «кримінологічна політика», ряд авторів використовують терміни «політика у сфері профілактики злочинів», «кримінологічна (профілактична політика)», «державна політика у сфері профілактики правопорушень» і т.п.

П. С. Дагель вживає термін «політика у сфері профілактики злочинів», «яка визначає основні напрями, цілі й засоби діяльності державних органів і громадськості, спеціально спрямованих на попередження злочинів шляхом усунення причин і умов, які спричиняють, і здійснення попереджувально-виховного впливу на осіб, які схильні до їх вчинення. Вона виражається як в правових нормах, які регулюють профілактичну діяльність, так і в практиці їх застосування» [9, с. 83].

П.Л. Фріс вказує, що «політика у сфері профілактики злочинів, яка базується на наукових знаннях про причини і умови, сприяючі злочинам, характеристику злочинності, особи злочинця й профілактику, є необхідною основою для успішної реалізації законотворчої, судової та пенітенціарної діяльності. Завдання зниження рівня злочинності може бути вирішене при здійсненні профілактичних заходів економічного, соціально-культурного, ідейно-виховного та ін. характеру. Виключення ж з політики у сфері боротьби зі злочинністю профілактичного напряму призведе до штучного звуження її можливостей, позбавить голов-

ного й найефективнішого засобу в боротьбі зі злочинністю» [10, с. 191].

І.Б. Медицький підкреслює, що «термін кримінологічна (профілактична) політика може бути потрактований як *вироблена Українською державою та здійснювана на підставі основоположних правових принципів стратегія і тактика виявлення, аналізу й оцінки причинного комплексу злочинності, розробка найбільш оптимальних напрямів по реалізації заходів, метою яких є досягнення позитивних зрушень в характеристиках злочинності, ліквідація або зниження потенціалу криміногенних факторів, що її детермінують»* [11, с. 110].

У кримінологічній науці вживаються терміни «попередження», «профілактика», «запобігання», «відвернення», «припинення». У радянській кримінологічній науці застосовувався інтегрований термін «попередження», який включав у себе профілактику, запобігання, відвернення і припинення.

А.Е. Жалінський розумів під «попередженням злочинності соціально-правовий процес, який знижує, обмежує, ліквідує явища, що породжують злочинність. У найбільш узагальненому вигляді попередження злочинності забезпечується всією сукупністю заходів, які спрямовані на розвиток і вдосконалення соціалізму» [12, с. 6].

«Кримінологія досліджує й обґрунтовує основні напрями попередження злочинності в країні, рівній цієї діяльності, соціально-економічні, ідеологічні, правові та організаційні основи її здійснення, систему суб'єктів профілактики й механізм їх функціонування, форми й методи попередження злочинів» [13, с. 13].

Історія переконливо доводить, що у всі часи злочинний світ не вдавалося ні залякати, ні виправити покаранням. Тому політика у сфері боротьби зі злочинністю не може бути зведена тільки до традиційного, запізнілого втручання кримінального правосуддя лише після вчиненого злочину. Тут потрібні випереджуючі кроки, якими є кримінолого-попереджувальні заходи. Суспільство й держава, само собою розуміється, більше зацікавлені в тому, щоб попередити злочин, не дати можливості йому здійснитися, ніж в застосуванні покарання до особи, яка довела його до кінця та спричинила шкоду суспільним відносинам. Заходи попередження злочинів – більш дієві, раціональні й гуманні форми боротьби з ними, а тому, і більш доречні [14, с. 149].

Аналіз Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р.,[1] Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р., Алану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. показує, що на офіційному рівні застосовується термін «державна політика у сфері профілактики правопорушень» [15; 16; 17].

У вітчизняній кримінологічній науці під «кримінологічною профілактикою розуміють засновану на кримінологічній теорії, тісно пов'язану із соціальним розвитком самостійну частину спеціального запобігання злочинності, що включає в себе різноманітні за характером, змістом, часом, сферою, застосуванням, цілями та методами застосування заходи, які здійснюються державними органами, громадськими організаціями, трудовими колективами й спрямовані на своєчасне відвернення виникнення небезпечних злочинних явищ, їх обмеження чи усунення, створення достатнього захисту, безпеки особи та матеріальних цінностей від злочинних посягань» [6, с. 358].

Отже, терміни «попередження» і «профілактика» розглядаються по-різному. Одні автори вважають, що вони несуть однакове змістове навантаження; другі – співвідносять попередження й профілактику злочинів як ціле й частину, де цілим виступає «попередження», а частиною – «профілактика»; треті – для позначення однієї діяльності вживають то один, то другий термін [6, с. 353-354; 18, с. 14; 19, с. 9].

Висновки. У зв'язку з тим, що терміни «попередження» та «профілактика» за змістовим значенням, з етимологічної та семантичної точки зору, є подібними та однаковими, з метою спрощеного використання понятійно-термінологічного апарату кримінологічної науки, дані терміни слід вживати як тотожні.

Таким чином, один з системоутворюючих елементів (підсистема) політики у сфері боротьби зі злочинністю буде позначатися як кримінологічна (профілактична) політика, яка потребує подальших наукових розробок на концептуальному, науковому, доктринальному, правотворчому, правозастовчому та правовиконавчому рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Предупреждение преступности и методы и методы обращения с правонарушителями [Электронный ресурс]. : резолюция ООН 150 С (VII), принятая Экономическим и Социальным Советом ООН 16 авг. 1948 г. / Официальный

[1]Втратила чинність на підставі розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. З невідомих причин Державна програма профілактики правопорушень так і не була розроблена.

сайт Организации Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru. – Название с экрана.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 року «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинними проявам та корупції» [Електронний ресурс] : указ Президента України від 27 жовт. 2009 р. № 870/2009 / Офіційний web-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: rada http://www.zakon2..gov.ua/laws/show/870/2009. – Назва з екрану.

3. Про рішень Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. «Про скасування деяких рішень Ради національної безпеки і оборони України» та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України [Електронний ресурс]: указ Президента України від 6 черв.. 2014 р. № 504/2014 / Офіційний web-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/2014/paran2#n2. – Назва з екрану.

4. Бабаев, М.М. О соотношении уголовной и криминологической политики / М.М. Бабаев // Проблемы социологии права : сб. науч. тр. / отв. ред. А.М. Яковлев. – М.: Изд-во Всесоюз. ин-та по изучению причин и разработок мер по предупреждению преступности, 1982. – С. 5-16.

5. Правова доктрина України [Текст] : у 5 т. – Х.: Право, 2013. / Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Богатирьов та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – 1240 с.

6. Правова система України: історія, стан та перспективи [Текст] : у 5 т. / ред. кол. вид.: В. В. Сташис (голова ред. кол.) [та ін.]; Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2008. – Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. – 840 с.

7. Даньшин, І. М. Кримінальна політика: за і проти [Текст] / І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський // Право України. – 1992. – № 8. – С. 29-32.

8. Голіна, В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) [Текст] : навчальний посібник / В. В. Голіна. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.

9. Дагель, П. С. Проблемы советской уголовной политики [Текст] : учебное пособие / Плехан Сергеевич Дагель. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1983. – 124 с.

10. Фріс, П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми [Текст] : монографія / Павло Львович Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.

11. Медицький, І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави [Текст] : монографія / І. Б. Медицький. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2007. – 222 с.

12. Жалинский, А. Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР. Вопросы теории [Текст] / А. Э. Жалинский., науч. ред..: Лисицын В. П. – Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1976. – 194 с.

13. Курс советской криминологии [Текст] / В. Н. Кудрявцев и др. – М.: Юрид. лит., 1985. – Т. 1: Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник. – 416 с.

14. Даньшин, И. М. Общетеоретические проблемы криминологии [Текст] : монографія / И. М. Даньшин. – Х.: Прапор, 2005. – 224 с.

15. Концепція Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року [Електронний ресурс]. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вер. 2010 р. № 1911-р. / Офіційний web-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1911-2010-%D1%80-14. – Назва з екрану.

16. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 лист. 2011 р. № 1209-р. / Офіційний web-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80. – Назва з екрану.

17. План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 8 серп. 2012 р. № 767 / Офіційний web-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D0%BF-%D1%80. – Назва з екрану.

18. Противодействие преступности [Текст] : учебное пособие / А. Н. Литвинов, Л. М. Давыденко, М. Л. Давыденко и др. – К.: «Хай-Тек Пресс», 2011. – 200 с.

19. Давыденко, Л. М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы [Текст] : монография / Л. М. Давыденко, А. А. Бандурка. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел., 2005. – 302 с.